

Теоретико-правові засади страхування нотаріальної діяльності як різновиду страхування професійної відповідальності

Долинська Марія Степанівна¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.01.2026	Право	347.91/95

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.19812879>

Анотація. У дослідженні розглядаються окремі питання правового регулювання нотаріальної відповідальності в Україні.

Страхування нотаріальної відповідальності є однією з гарантій провадження приватної нотаріальної діяльності та захистом прав та інтересів осіб, які звертаються до нотаріусів за утриманням належної юридичної допомоги.

Метою дослідження є характеристика основних засад страхування нотаріальної діяльності в Україні, проведення порівняльного аналізу законодавства щодо страхування нотаріальної практики в Україні та Німеччині.

Страхування професійної нотаріальної діяльності – це правовідносини щодо захисту інтересів фізичних та юридичних осіб, заподіяних приватним нотаріусом, у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування відповідно до чинного законодавства.

Характеризуючи розвиток правового та законодавчого регулювання страхування нотаріальної діяльності в Україні, автор звертає увагу на поступову його трансформацію від окремого нотаріального врегулювання до загального страхового законодавчого врегулювання.

Проведено аналіз основних засад страхування нотаріальної діяльності в Німеччині.

Автор резюмує, що страхування нотаріальної діяльності в Німеччині, як і приватної нотаріальної діяльності в Україні, здійснюється відповідно до загального страхового законодавства кожної країни, враховуючи при цьому окремі положення щодо страхування, що передбачені чинним нотаріальним законодавством.

На відміну від українського законодавства, у Німеччині всі нотаріуси підлягають професійному страхуванню.

Договір страхування професійної нотаріальної відповідальності укладається у відповідності до Цивільного кодексу України, Закону України «Про страхування», враховуючи норми Закону України «Про нотаріат».

Автор, пропонує доповнити статтю 28 Закону України «Про нотаріат», нормами щодо обмежень у страхових покриттях у випадку умисного порушення нотаріусом чинного українського законодавства.

¹ доктор юридичних наук, професор кафедри господарсько-правових дисциплін Львівський державний університет внутрішніх справ <http://orcid.org/0000-0003-0352-5470>

Ключові слова: законодавство, приватний нотаріус, договір страхування, відповідальність приватного нотаріуса.

Theoretical and legal principles of notarial insurance as a type of professional liability insurance.

Anotation. The study examines certain issues of legal regulation of notarial liability in Ukraine.

Notarial liability insurance is one of the guarantees of conducting private notarial activities and protecting the rights and interests of persons who turn to notaries for proper legal assistance.

The purpose of the study is to characterize the basic principles of notarial insurance in Ukraine, to conduct a comparative analysis of the legislation on notarial practice insurance in Ukraine and Germany.

Professional notarial insurance is a legal relationship to protect the interests of individuals and legal entities caused by a private notary in the event of insured events specified in the insurance contract in accordance with current legislation.

Characterizing the development of legal and legislative regulation of notarial insurance in Ukraine, the author draws attention to its gradual transformation from a separate notarial regulation to a general insurance legislative regulation.

The basic principles of notarial insurance in Germany are analyzed.

The author summarizes that insurance of notarial activities in Germany, as well as private notarial activities in Ukraine, is carried out in accordance with the general insurance legislation of each country, taking into account the individual provisions on insurance provided for by the current notarial legislation.

Unlike Ukrainian legislation, in Germany all notaries are subject to professional insurance.

A professional notarial liability insurance contract is concluded in accordance with the Civil Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On Insurance", taking into account the provisions of the Law of Ukraine "On Notarial Services".

The author proposes to supplement Article 28 of the Law of Ukraine "On Notarial Services" with provisions on restrictions on insurance coverage in the event of a notary's intentional violation of current Ukrainian legislation.

Key words: legislation, private notary, insurance contract, liability of a private notary.

Вступ

Інститут страхування відповідальності має давню історію та сформувався в кінці XIX - на початку XX століття.

Страхування відповідальності на розвинутих ринках страхування відіграє досить значну роль, що пояснюється в першу чергу високим соціальним значенням страхових виплат.

Віддавна, у багатьох країнах існує страхування професійної відповідальності.

Відомі види страхування професійної відповідальності працівників правничих професій, в тому числі інститути страхування адвокатської та нотаріальної діяльності.

Інститут страхування професійної відповідальності являється важливим як для страхувальників, так і постраждалих осіб у результаті їх неправомірної діяльності або бездіяльності.

Вважаємо за доцільне виокремити інститут страхування цивільної відповідальності. Інститут страхування цивільної відповідальності поділяється на два основні види: страхування відповідальності за завдання шкоди (позадовірної, або деліктної відповідальності) та страхування відповідальності за договором [1, с. 571].

Проблеми відповідальності, в тому числі цивільно-правової, приватних нотаріусів висвітлено в основному в посібниках та підручниках та окремих наукових статтях.

Доцільно відзначити праці наступних науковців: М. Веселова, М. Дякович, Л. Ладіної, О. Неліна, В. Токаревої, О. Фаєр, С. Фурси, Є. Фурси, С. Хімченко. Певні напрацювання у сфері страхування нотаріальної діяльності здійснено також авторкою цієї статті.

При цьому недостатньо приділено уваги саме теоретичним основам страхування нотаріальної відповідальності приватних нотаріусів, як різновиду страхування професійної відповідальності, а також порівняльному аналізу страхування нотаріальної відповідальності в Україні та Німеччині.

Мета дослідження – охарактеризувати основні засади страхування нотаріальної діяльності в Україні, виокремивши питання трансформації правового регулювання інституту страхування нотаріальної діяльності протягом 2021-2025 років, провести порівняльний аналіз законодавства щодо страхування нотаріальної практики в Україні та Німеччині.

Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Зокрема, автором використано діалектичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, семіотичний, логічний методи, а також метод компаративного аналізу.

Результати

Загалом відомі три основні моделі страхування нотаріальної діяльності: колективне, індивідуальне та самострахування.

При колективному страхуванні нотаріальної діяльності стороною між страховою компанією виступає асоціація нотаріусів (орден нотаріусів, фонд страхування нотаріусів), яка представляє інтереси всіх своїх членів при укладенні договору страхування професійної відповідальності (Данія, США, Бельгія, провінція Квебек (Канада) [2, с. 64].

У Німеччині, Фінляндії, Нідерландах, Японії, Бразилії практикується індивідуальне страхування, тобто нотаріус самостійно звертається до страхової компанії за укладенням відповідного договору. Окремим видом страхування виступає самострахування, яке передбачає об'єднання нотаріусів у товариства взаємного страхування. Така практика існує у Канаді (окрім провінції Квебек), Великій Британії, ПАР, Австралії [2, с. 64].

Правове регулювання страхування нотаріальної діяльності на українських теренах вперше спростерігалось за часів Австро-Угорської імперії. Законом від 25 липня 1871 року «Законъ зъ дня 25 Липця 1871, дотычно заведенія нового нотаріатского порядка» [3] встановлено обов'язок новопризначеного нотаріуса внести відповідну заставу. Нотаріус самостійно обирав вид застави: готівка, цінні папери або іпотечні документи. У розділі III вищевказаного закону врегульовано порядок внесення та поповнення застави, виокремлюючи питання повернення іпотечних документів чи грошей-облігацій.

Ми погоджуємося з Л. Ясінською, що нотаріуси того часу були «функціонерами публічними», при цьому на них покладался обов'язок у разі заподіяння збитків клієнтам повністю їх відшкодувати за власний рахунок [4, с. 161].

Контроль за наповненням страхової суми здійснювали Нотаріальна палата та державний прокурор. Нотаріальній палаті, у випадку зменшення суми застави та її не внесення протягом тривалого періоду, належало право звернутися з поданням до Вищого крайового суду, про прийняття рішення про припинення повноважень такого нотаріуса [5, с. 88-89].

Оскільки вищевказаний Нотаріальний порядок 1871 року також продовжував діяти під час перебування західноукраїнських земель під юрисдикцією Польщі (Речі

Посполитої), тому попередні правила страхування продовжували діяти з 1919 року до 1 липня 1934 року.

Розпорядження Президента Речі посполитої 1933 року «Право про нотаріат» [6] не передбачило внесення певної суми застави нотаріусами. Нотаріус того часу сплачував на потреби нотаріальної палати щорічні внески, а також, згідно з ухвалою палат, інші внески до фондів взаємодопомоги та на обов'язкове страхування [7, с. 115] у випадку смерті чи неможливості працювати членів нотаріальної палати.

Оскільки за часів радянської України нотаріальні функції лише державні нотаріуси, тому не могла вестися мова про страхування нотаріальної діяльності.

Незалежність України призвела до радикальних змін в суспільстві та державі, що в свою чергу призвело до реформування нотаріальної діяльності в напрямку до латинської системи нотаріату, що було відображено у першому нотаріальному законодавчому акті «Про нотаріат» 1993 року [8]. Актом, серед іншого, запроваджено новий нотаріальний інститут - приватний нотаріус та відповідно започатковано інститут службового страхування приватних нотаріусів.

Відповідальність державного нотаріуса регулюється нормами статті 21 Закону України «Про нотаріат» [8], де наголошено на тому, що шкода заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, який передбачений законодавством України.

Варто пригадати, що державний нотаріус підконтрольний територіальному управлінню юстиції (державному органу) і не несе самостійної відповідальності за результати здійснюваної ним нотаріальної діяльності [9, с. 112].

Одним із головних критеріїв, що відрізняє діяльність приватного нотаріуса від діяльності державного, є його особиста відповідальність за заподіяну шкоду.

У випадку нанесення шкоди приватним нотаріусом, то керуючись нормами статті 27 першої редакції Закону України «Про нотаріат» 1993 року, зазначено, що шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі [8].

Має рацію О. Файєр, що встановлення підвищеної відповідальності для нотаріусів переслідує мету захистити інтереси їх клієнтів, а також третіх осіб, які, ймовірно можуть зазнати шкоди від неналежного виконання або невиконання нотаріусами своїх професійних обов'язків [2, с. 66].

О. Коротюк, провівши аналіз норм статей 21 та 27 Закону України «Про нотаріат», зауважує, що у вказаних нормах відображено лише один вид юридичної відповідальності – цивільно-правову, що настає за фактом завдання шкоди нотаріусом [10, с. 174]. Подібної думки притримуються С. Фурса [11], С. Хімченко [12].

Протилежної думки притримується О. Файєр. Автор, на підставі вищевказаних норм Закону України «Про нотаріат» стверджує, що законодавець веде мову про відповідальність, яка настає виключно при невиконанні або неналежному виконанні нотаріусом професійних обов'язків» [2, с. 66].

М. Веселов та Л. Ладіна вважають, що неналежне виконання професійних обов'язків нотаріусами тягне за собою відповідальність, але її вид буде різнитися від статусу нотаріуса – державний чи приватний [13, с. 36].

Л. Ладіна, наголошує, що цивільно-правова (майнова) відповідальність нотаріуса тісно пов'язана з інститутом страхування відповідальності нотаріуса та є одним із видів відповідальності, до якої він може притягатися в процесі здійснення своєї професійної діяльності [14, с.34].

Розглядаючи розвиток інституту страхування приватної нотаріальної практики в сучасній Україні, автор цієї наукової статті схиляється до виокремлення чотирьох основних етапів розвитку законодавчого регулювання страхової відповідальності приватних нотаріусів. Перший етап охоплює 1994-2007 роки; другий

складає – 2008-2012 роки, третій етап складає – 2013-2020 роки, четвертий етап розпочався у 2021 році та триває до теперішнього часу [15, с. 141].

Прийняття у листопаді 2021 року Закону України «Про страхування» [16] привело до радикальних змін у сфері страхування приватної нотаріальної практики, шляхом внесення змін до Закону України «Про нотаріат».

З часу набрання чинності вищевказаним законом – 19 грудня 2021 року – змінено назву статті 28 Закону України «Про нотаріат» на «Страхування відповідальності приватного нотаріуса», тобто мається на увазі страхування професійної діяльності нотаріуса.

Встановлено правило, згідно з яким, «для забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок вчиненої нотаріальної дії та/або іншої дії, покладеної на нотаріуса, відповідно до закону, приватний нотаріус зобов'язаний до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю укласти договір страхування відповідальності приватного нотаріуса» [8].

Станом на кінець 2021 року та протягом 2022- 2024 років, поряд із Законом України «Про страхування» діяли окремі правила щодо страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса, зокрема, відповідно до Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса, що затверджені постановою Кабінету Міністрів України № 624 від 19.08.2015 року, які не відповідали вимогам вищевказаного страхового Закону.

Страхування відповідальності приватного нотаріуса є необхідною умовою як започаткування, так і провадження таким нотаріусом приватної нотаріальної практики. Фізичні та юридичні особи, які звертаються за послугами до приватного нотаріуса, повинні бути впевненими, що у випадку порушення нотаріусом вимог чинного законодавства, у результаті чого їм будуть завдані збитки, останні будуть компенсовані самим нотаріусом у спрощеному порядку за допомогою страхових виплат [17, с.102, 112].

Має рацію О. Миць що договір про страхування цивільно- правової відповідальності нотаріуса є необхідним інструментом для забезпечення фінансової захищеності нотаріуса та зацікавлених сторін у разі виникнення непередбачуваних подій або помилок у нотаріальній діяльності [18, с.105].

Договори страхування відповідальності приватного нотаріуса укладаються на підставі загальних вимог Цивільного кодексу України (книга 5 «Зобов'язальне право» глава 67 «Страхування») [19], Законів України «Про страхування» [16] 2021 року та «Про нотаріат» (стаття 28) [8].

Відповідно до вищевказаної статті нотаріального закону, мінімальний розмір страхової суми становить тисячу мінімальних розмірів заробітної плати. Станом на 2025 рік, розмір мінімальної заробітної плати становить 8000 гривень.

Наголошуємо, що розмір відшкодування заподіяної шкоди визначається за згодою сторін або в судовому порядку, в тому числі за допомогою засобів медіації.

Лише, постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2025 р. № 170 [20] визнано такими, що втратили чинність постанови Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 624 «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса» та від 26 квітня 2017 р. № 293 «Про внесення змін до Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса». Тобто лише через три роки (після прийняття Закону України «Про страхування») було приведено у відповідність до чинного законодавства норми щодо страхування приватної нотаріальної діяльності.

Вбачається, що у статті 1 Закону України «Про страхування» встановлено поняття страхування, враховуючи норми статті 980 Цивільного кодексу України щодо предмету договору страхування.

А саме, страхування - правовідносини щодо захисту страхових інтересів фізичних та юридичних осіб (страховий захист) при страхуванні ризиків, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням, з володінням, користуванням і розпорядженням майном, з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі, у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування, за рахунок коштів фондів, що формуються шляхом сплати страхувальниками страхових премій (платежів, внесків), доходів від розміщення коштів таких фондів та інших доходів страховика, отриманих згідно із законодавством [16].

Страхування професійної нотаріальної діяльності – це правовідносини щодо захисту інтересів фізичних та юридичних осіб, заподіяних приватним нотаріусом, у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування.

Як правило, приватний нотаріус укладає договір страхування щороку.

Однією з підстав зупинення приватної нотаріальної діяльності є своєчасне не укладення договору страхування приватним нотаріусом. Контроль за своєчасністю укладення договорів страхування приватними нотаріусами та суми, на яку укладені такі договори, здійснюють територіальні органи Міністерства юстиції України шляхом витребування від них копій укладених договорів, а також квитанцій про оплату – для перевірки наявності таких договорів, а також відповідності розміру страхової суми. Відсутність вищевказаних документів у справі приватного нотаріуса є однією з підстав для тимчасового зупинення таким нотаріусом виконання своїх повноважень до 30 днів із дня виявлення такої обставини. У випадку не укладення приватним нотаріусом договору страхування або укладення на меншу суму без поважних причин, це може стати, відповідно до пункту 7 частини першої статті 30 вищевказаного Закону, підставою для припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса [17, с. 109-110].

Порівнюючи страхування нотаріальної відповідальності України та Німеччини вбачається, що питання страхування нотаріальної діяльності є більш врегульованим у Німеччині, відповідно до Федерального закону про нотаріусів - Варто наголосити на тому, що у Німеччині всі нотаріуси підлягають професійному страхуванню від 24 лютого 1961 року [21].

У вказаному законі, крім основних засад, вимог до претендента на посаду нотаріуса, порядку складання кваліфікаційного іспиту та допуску до професії, обмеження у доступу та у діяльності, виділено питання відповідальності нотаріусів та загальні засади страхування професійної відповідальності.

Варто наголосити на тому, що у Німеччині всі нотаріуси підлягають професійному страхуванню.

Положення щодо відповідальності та страхування нотаріальної діяльності німецьких нотаріусів врегульовано у частині першій «Нотаріальна контора» розділу другого «Виконання службових обов'язків» вищевказаного закону.

Відповідно до частини першої статті 19 а «Страхування професійної відповідальності» Федерального закону про нотаріусів нотаріуси зобов'язані підтримувати страхування професійної відповідальності. Законодавець наголошує, що нотаріус повинен укласти договір страхування в страховій компанії, яка має дозвіл на ведення бізнесу в Німеччині, на загальних умовах страхування згідно із Законом про нагляд за страхуванням «Versicherungsaufsichtsgesetz».

Тобто, німецькі нотаріуси, як і українські приватні нотаріуси, укладають договори страхування нотаріальної діяльності на загальних засадах.

Аналізуючи норми статті 19 а вбачається, що законодавець встановив наступні види ризиків відповідальності нотаріуса:

- по-перше, для покриття ризиків відповідальності за фінансові збитки, спричинені професійною діяльністю самого нотаріуса, так і за діяльність осіб, за яких вони (нотаріуси) несуть відповідальність,
- по-друге, кожне окреме порушення службових обов'язків, яке може привести до вимог відповідальності нотаріуса.

При цьому звернута увага на те, що страхове покриття може виключати відповідальність за:

1. позови про компенсацію на підставі умисного порушення службових обов'язків;
2. претензії щодо компенсації, що являються результатом діяльності, пов'язаної з наданням компенсацій щодо європейського законодавства, якщо тільки порушення службових обов'язків не полягає в тому, що можливість застосування цього права не було визнано;
3. позови про відшкодування, засновані на незаконному привласненні членами персоналу нотаріуса, якщо тільки нотаріус не несе відповідальності через недбале порушення своїх службових обов'язків щодо контролю за персоналом [21].

Відповідно до частини третьої статті 19а Федерального закону про нотаріусів, мінімальне страхове покриття становить 500 000 євро для кожного страхового випадку. При цьому у договорі страхування може бути зазначено, що виплати, які виплачує страховик за всі збитки, заподіяні протягом одного страхового року, можуть бути обмежені подвійною сумою мінімального страхового покриття. Також законодавцем надано право нотаріусам та страховикам домовитися про перевищення не більше ніж 1% мінімального страхового покриття [21].

Страхування нотаріальної діяльності в Німеччині, як і приватної нотаріальної діяльності в Україні, здійснюється відповідно за загального страхового законодавства кожної країни, враховуючи при цьому окремі положення щодо страхування, передбаченими чинним нотаріальним законодавством.

Вважаємо за доцільне в статті 28 Закону України «Про нотаріат», запозичуючи кращий досвід німецького нотаріально-страхового законодавства, запровадити зміни щодо обмежень у страхових покриттях у випадку умисного порушення нотаріусом чинного українського законодавства.

Дійсно, страхування приватної діяльності є одним із механізмів реального захисту прав та законних інтересів осіб, що звертаються до приватних нотаріусів як за вчиненням нотаріальних дій, так і вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних. Вищевказане підтверджують статистичні відомості, оскільки кількість осіб, які звертається за вчиненням нотаріальних дій до приватних нотаріусів значно перевищує за зверненням до державних нотаріальних контор, зокрема в частині посвідчення договорів відчуження нерухомого майна [22].

Висновки

У незалежній Україні відбулося зародження нового правового інституту страхування професійної нотаріальної діяльності.

Укладення договору страхування приватним нотаріусом, відображає втілення найкращих принципів нотаріату в українську нотаріальну діяльність.

Страхування професійної нотаріальної діяльності – це правовідносини щодо захисту інтересів фізичних та юридичних осіб, заподіяних приватним нотаріусом, у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування.

Страхування відповідальності приватного нотаріуса є необхідною умовою як доступу до професії, так і провадження таким нотаріусом приватної нотаріальної практики.

Страховання нотаріальної діяльності приватних нотаріусів здійснюється на підставі договорів страхування, укладених згідно із Цивільним кодексом України, Законом України «Про страхування», враховуючи норми Закону України «Про нотаріат».

Страховання нотаріальної діяльності в Німеччині, як і приватної нотаріальної діяльності в Україні, здійснюється відповідного за загального страхового законодавства кожної країни, враховуючи при цьому окремі положення щодо страхування, передбаченими чинним нотаріальним законодавством

Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз практики щодо відповідальності приватних нотаріусів, за заподіяну ними шкоду шляхом врегулювання спорів за допомогою засобів медіації.

Список використаних джерел

1. Токарева В. О. Історичні аспекти страхування цивільної відповідальності. Актуальні проблеми держави і права. 2011. Вип. 59. С. 571-577. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2011_59_82
2. Файер О. А. Правове регулювання страхування професійної відповідальності нотаріусів в Україні та за кордоном. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. 2013. № 1042. С. 64-68.
3. Законъ зъ дня 25 Липця 1871, дотычно заведенія нового нотаріатского порядка // Вісник Законів Державних для Королівств и Краєв в Державной Думе заступленних. 1871. № 95. Ч. XXXVII.
4. Ясінська Л. Е. Європейська правова традиція та розвиток інституту нотаріату в Україні. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2010. № 8. С. 153-162.
5. Долинська М. С. Нотаріат та нотаріальне законодавство на західноукраїнських землях за часів Австро-Угорщини (на прикладі Австрійського Нотаріального порядку від 25 липня 1971 року). Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2014. № 3. С. 85-99.
6. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitey z dnia 27 X 1933 r. Prawo o notariacie // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitey Polsky. 1933. № 84. S. 1570–1583.
7. Долинська М. С. Загальна характеристика Закону Речі Посполитої «Право про нотаріат» 1933 року як джерела правового регулювання нотаріальної діяльності на теренах Галичини. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2016. Випуск. 4. С. 112-120.
8. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-ХП. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>.
9. Долинська М. С. Деякі аспекти правового статусу державного нотаріуса. Форум права. 2014. № 2. С. 108-104.
10. Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Харків : Право, 2012. 648 с.
11. Фурса С. Я. Теоретичні передумови створення правил етики нотаріусів. Юриспруденція: теорія і практика. 2005. № 5. С. 8 – 13.
12. Хімченко С. Особливості цивільної відповідальності нотаріуса. Нотаріат для вас. 2010. № 3. С. 81 – 85.
13. Веселов М. Ю., Ладіна Л. С. Юридична відповідальність нотаріусів за правом України в контексті його приналежності до нотаріальної системи латинського типу. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2022. Вип. 3 (99). С. 26-40. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/161>.
14. Ладіна, Л. С. Юридична відповідальність приватного нотаріуса за адміністративним законодавством України : дис ... д-ра філос.: 081 / Людмила Степанівна Ладіна; МВС України, Одеськ. держ. ун-т внутр. справ. Одеса, 2023. 248 с.

15. Долинська М. Еволюція законодавчого регулювання інституту страхування приватної нотаріальної діяльності в Україні: історико-правовий аспект. Науковий вісник ЛьвДУВС. Серія юридична. 2024. № 3. С. 141-150.
16. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 р. № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#n2466>.
17. Долинська М. С. Страхування відповідальності приватного нотаріуса як необхідна умова доступу до провадження приватної нотаріальної практики в Україні. Вісник ЛННІ ім. Е.О. Дідоренка. 2024. Вип. 2(106) Ч.1. С. 102-114.
18. Миць О. Є. Джерела страхування професійної відповідальності нотаріуса. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Юридичні науки. 2023. № 6. С. 100-106. DOI : <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-6-8976>.
19. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
20. Про визнання такими, що втратили чинність, постанов Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 624 і від 26 квітня 2017 р. № 293: постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2025 р. № 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/170-2025-%D0%BF#n6>
21. Bundesnotarordnung (BNotO) : Gesetz über die Beurkundung, Bestellung, Pflichten und Aufsicht der Notare : 24.02.1961 р. // Bundesgesetzblatt (BGBl.). — 1961. Teil I, S. 98. Набув чинності 01.08.1961 р. Зі змін. і допов. станом на 15.07.2024 р. // Bundesgesetzblatt (BGBl.). 2024. Teil I, Nr. 181, S. 591. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bnoto/> (дата звернення: 10.08.2025). Офіц. нім.
22. Статистичний звіт про роботу державних, приватних нотаріусів, Міністерства юстиції України та його територіальних органів у сфері нотаріальних послуг за 2024 рік. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2025/01/31/20250131164507-56.pdf>